

روش تأثیف مقالات دایرہ المعارفی

فاطمه نوذری*

دبيرخانه دایرہ المعارف پزشکی اسلام و ایران، فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران

مقاله‌هایی معتبر و موثق، براساس موازین اصیل علمی، تهیه کنند.
به این طریق، علاوه بر آن که در نهایت مقاله مناسب و مطابق با روش‌های دقیق دانشنامه نگاری تهیه می‌شود، نیرو و زمان و در نتیجه هزینه کمتری در این راه صرف می‌شود.

مطلوب آغازین

به طور کلی، منابع مرجع آثار زیرساختی هستند و هر اثر زیرساختی بر آثار دیگر تأثیر می‌گذارد. اثر زیرساختی، بسان نیروگاه برق، مراکز تولیدی دیگر را به کار می‌اندازد، ضمن این که به مصرف هم پاسخ می‌گوید. کتاب مرجع موثق، زیرساخت آموزش و پژوهش است.

هر مقاله برای رسیدن به اهدافش چشم اندازی را برای خود ترسیم می‌کند. این چشم انداز، از منظر نویسنده آن است که نوشهایش خوانده شود و مورد ارزیابی و استفاده قرار گیرد، و این ارزیابی و استفاده، در درجه اول توسط مخاطبانی صورت می‌گیرد که خطاب ضمنی مقاله به آنهاست؛ کلیه تدابیر و فنونی که از سوی نویسنده به کار می‌رود در خدمت دست یابی به آن چشم انداز است. اینکه مقاله به چه زبانی نوشته شود، در چه بستری درج گردد، رویکرد به مسئله چگونه باشد، و چه رهنمودهایی ارائه شود؛ همگی در جهت رسیدن به وضعیت هنجارینی است که هر نوشته در نیل به آن تلاش می‌کند.

دایرہ المعارف‌ها شامل آثاری جامع در قالب مقاله هستند که دارای پیوستگی معنایی بوده و توسط متخصصان و براساس دیدگاهی روشن از حوزه موضوعی مربوط، نوشته می‌شوند. این منابع مرجع، آینه رشد و توسعه علوم و تفکر در جامعه

مقدمه

کتاب مرجع موثق و قابل اعتماد تأثیر شگرفی در ارتقای سطح دانش و علم و فرهنگ یک جامعه دارد و البته مرجع ترین کتاب مرجع، دایرہ المعارف است. نقش یک دایرہ المعارف این است که آگاهی و اطلاعات قابل اعتماد را، به ایجاز و اختصار، در هر زمینه و رشته‌ای در اختیار علاقه مندان قرار دهد؛ بدین گونه انسان در مرحله اول به یک مرجع قابل اعتماد مراجعه می‌کند و اگر پس از پیدا کردن کلیات و رئوس مطالب به کسب اطلاعات بیشتر مایل بود می‌تواند به منابع گزیده و قابل اعتمادی که ذیل هر مدخل در دایرہ المعارف ذکر شده است مراجعه کند؛ به اصطلاح دایرہ المعارف ام الکتب و مرجع المراجع است.

هدف از این مقاله، آشنایی مؤلفان مقاله‌های دایرہ المعارف‌ها به طور عام و دایرہ المعارف پزشکی ایران و اسلام به طور خاص، با شیوه صحیح نگارش مقاله دایرہ المعارفی است. مطالب این مقاله، در سه بخش ارائه خواهد شد.

- در بخش نخست، پس از ذکر تعریفی از دایرہ المعارف‌ها به اهداف این منابع مرجع و سپس به اهمیت مخاطب در تهییه مقاله دایرہ المعارفی، پرداخته می‌شود.

- جایگاه دایرہ المعارف، ویژگی‌ها، اصول تدوین و ساختار مقاله‌های دایرہ المعارفی در بخش دوم ارائه خواهد شد.
- در بخش سوم، مطالب مربوط به اهمیت منابع و شیوه‌های استناد و نیز نگارش و ویرایش مقاله توسط مؤلف، مورد بحث قرار می‌گیرد.

پس از مطالعه این مقاله، مؤلفان با شیوه‌های نگارش مقاله‌های دایرہ المعارف آشنا می‌شوند و قادر خواهند بود

садگی قابل بازیابی نباشد، به دایرہ المعارف‌ها راه می‌یابند. آن گاه مقاله دایرہ المعارفی که بدین گونه شکل گرفته است با اطلاعاتی پایه، دقیق، و مناسبی که ارائه می‌دهد، اساس پژوهش‌های بعدی در آن حوزه می‌شود.

نکته‌ی مهم (۲): در دایرہ المعارف‌ها باید مناسب ترین و مرتبط ترین اطلاعات درج شود. با توجه به تحولاتی که در روش‌های دستیابی، گردآوری و سازماندهی اطلاعات رخ داده است، شیوه تألیف مقاله‌های دایرہ المعارفی هم تغییر کرده است؛ روزگاری هر اطلاعی که به دست می‌آمد، غنیمت تلقی و در دانشنامه گنجانیده می‌شد، امروزه هر اطلاعی دیگر غنیمت قلمداد نمی‌شود و پدیده اضافه بار اطلاعاتی در بحث انتقال اطلاعات، جدی‌تر از گذشته مطرح است و دیگر اطلاع کم ارتباط و کم فایده را به مخاطب منتقل نمی‌کنند.

تدوین و انتشار منابع زیرساختی مرجع، نظری دایرہ المعارف‌ها، زمانی ضروری می‌شود که ابیشت و تراکم اطلاعات در موضوع یا حوزه‌ای به حدی می‌رسد که بازشناسی و بازیابی اطلاعات به سادگی میسر نباشد. در واقع، وقتی در حوزه‌ای حجم اطلاعات افزایش یابد و متراکم شود، یافتن اطلاعات مناسب و دقیق آسان نیست و این ضرورت پیش می‌آید که از طریق کتاب‌های مرجع، از جمله دایرہ المعارف‌ها، و به کمک روش‌های فشرده سازی اطلاعات و انتقال حداقل اطلاعات با حداقل کلمات و در حداقل زمان، و نیز به کمک تدبیرهای بصری (عکس، جدول، نمودار و جز آن)، اطلاعات قابل بازشناسی و بازیابی باشد.

غلامحسین مصاحب می‌نویسد: "مقالات دایرہ المعارف‌ها باید در یک زمینه معین، حرف نهایی را بنزد و همه گفتنهای را بگوید و جای حرف جدیدی را باقی نگذارد".

عبدالحسین آذرنگ بیان می‌کند: "مقاله دایرہ المعارفی، منزل اول و مرحله آغازین پژوهش است، نه پایان سفر؛ جایی است که رهسپار وادی پژوهش نخستین نقشه راه، نخستین رهنمود و نخستین اطلاعات را به دست می‌آورد تا سفر خود را آغاز کند؛ منزل آخر سفر پژوهش نیست، باراندازی نیست که محموله‌های پژوهشی را در آن خالی کنند؛ گونه‌ای

هستند. هیچ یک از کتاب‌های مرجع به اندازه دایرہ المعارف کاربرد ندارد.

در اوایل سده هفدهم، فرانسیس بیکن هدف خود از نگارش *Intrauratio magna* را "آغاز یک ساختار و دید کاملی از علوم، هنرها و کلیه دانش بشری بر اساس اصول صحیح به منظور ایجاد و پروراندن یک رابطه منطقی و معقول بین اشیاء و ذهن" ذکر می‌کند.

هدف دایرہ المعارف، ارائه اطلاعات پایه و مختصر ولی جامع از تمامی شاخه‌های دانش (در دایرہ المعارف‌های عمومی) و یا از رشته معینی از دانش (در دایرہ المعارف‌های تخصصی) است. هدف یک دایرہ المعارف معمولاً با نیاز مراجعه کنندگان به آن رابطه مستقیم دارد. آموزش و پژوهش نیز از اهداف تهیه این نوع منابع به شمار می‌آید؛ امروزه تغییرات ایجاد شده در روش‌های آموزش و یادگیری باعث اهمیت پیدا کردن دایرہ المعارف‌ها، در این امر شده است. تهیه دایرہ المعارف‌های موثق و معتبر، به جامعه مخاطب، کمک می‌کند مفاهیم پایه مربوط به متون خود را مقاله‌ت بشناسند و مرزها و پیوندهای دقیق میان این مفاهیم را به سهولت تعیین کنند.

با توجه به مطالب بالا هدف از تدوین دایرہ المعارف‌ها عبارتند از:

- ارایه اطلاعات مختصر و جامع از تمامی شاخه‌های دانش

یا از رشته معینی از دانش

- برآوردن نیازهای اساسی و پایه مخاطبان عام و خاص
- کمک به آموزش و ارتقای سطح یادگیری مخاطبان
- کمک به تهیه اطلاعات پایه برای آغاز پژوهش در زمینه‌های مختلف

- آشناسازی مخاطبان با مفاهیم پایه مربوط به متون خود
- کمک به تعیین دقیق مرزها و پیوندهای مفاهیم در موضوع‌های مختلف یا یک موضوع خاص

نکته مهم (۱): این نوع منابع، در اصل و در معنای مقاله‌ت خود، جای ارائه پژوهش نیست؛ وقتی نتیجه پژوهش‌ها در بسترهای مناسب دیگر منتشر شود، سپس بررسی و نقادی شوند، واقعیت‌ها و مسلمات آنها معلوم گردد، و نیز زمانی که شاده‌ها و اطلاعات حاصل از آنها به حدی از تراکم برسد که به

اطلاعات دقیقی در باره سطح دانش و تحصیلات، گرایش‌ها و علاقه‌ها، و نیازهای اصلی و مهم آنها، داشته باشد. هدف دایره‌المعارف با نیاز مراجعه کنندگان به آن رابطه مستقیم دارد و مطالب آنها باید بر اساس پاسخگویی به نیازهای مشخص آنان به پیش روید.

در تدوین مقاله‌های دایره‌المعارف بریتانیکا، سه نیاز مشخص استفاده کنندگان چنین ذکر شده است:

۱. کسب حقیقت یا حقایق، با سرعت و سهولت؛
۲. کشف معانی این حقایق؛ و
۳. تجدید نظر در تمام زمینه‌های یادگیری

براساس اهمیت مخاطب و برای برآوردن این سه نیاز بود که مورتیمر آدلر، نویسنده و ویراستار دایره‌المعارف بریتانیکا، (Propædia)، این دایره‌المعارف را به سه بخش مقدمه دانش (Micropaedia) و دانش کلان (Macropaedia) و دانش خرد (Macropaedia) تقسیم کرد.

دایره‌المعارف‌ها از نظر گستره به سه گروه قابل تقسیم‌اند:

۱. دایره‌المعارف‌های عمومی که همه رشته‌های معارف و علوم بشری را در بر می‌گیرند و بین رشته‌های مختلف علمی قائل به اولویت و امتیاز نیستند.
۲. دایره‌المعارف موضوعی یا تخصصی که در یک زمینه واحد به طور مثال، جغرافیا یا حقوق بین الملل یا علوم سیاسی یا انسان شناسی یا فلسفه یا پزشکی و ... اطلاعات لازم را در بر دارند. دایره‌المعارف حاضر، دایره‌المعارف موضوعی در زمینه تاریخ پژوهشکی ایران و اسلام است.
۳. دایره‌المعارف‌های تخصصی تر که به موضوع معینی از یک رشته معین اختصاص دارند مانند دایره‌المعارف حقوق بشر یا دایره‌المعارف دموکراسی به انگلیسی یا دایره‌المعارف فقه اسلامی.

مخاطبان براساس این گستره به دو دسته‌ی عام و خاص تقسیم می‌شوند. دایره‌المعارف عمومی، برای مخاطب عام و غیر متخصص و دایره‌المعارف تخصصی و تخصصی‌تر برای مخاطب متخصص نوشته می‌شود. در نوع اول، زیان و بیان ساده و غیر اصطلاحی است. مقاله دایره‌المعارف عمومی خطاب به همه افراد غیر متخصص و برای کسانی که نخستین

سمینار (بذرپاشی) است نه سمپوزیوم (جشن خرمن)؛ شب بدرقه علم جوست، نه روز استقبال از عالم".

بنابراین:

۱. در تهیه مقاله‌های دایره‌المعارفی ارائه اطلاعات موثق و معتبر، گزیده و مرتبط با موضوع مد نظر است؛
۲. در حوزه‌های مختلف، دایره‌المعارف‌ها از منابع زیرساختی به شمار می‌آیند که بر نوشه‌های دیگر در آن حوزه‌ها، تأثیر می‌گذارند؛
۳. دایره‌المعارف‌ها توسط متخصصان و براساس دیدگاهی روشن از رشته و تخصص آنان نوشته می‌شوند؛
۴. هدف دایره‌المعارف، ارایه اطلاعات مختصر ولی جامع، منطبق با نیازهای مخاطب حوزه مربوط است؛
۵. آموزش مفاهیم و کمک به پژوهش نیز از اهداف مهم یک دایره‌المعارف است؛
۶. اطلاعات پس از طی فرایندی شامل انتشار، بررسی و نقادی و تثیت و رسیدن به میزانی که به سادگی قابل بازیابی نباشد، به دایره‌المعارف‌ها راه می‌یابند.

هر اثر علمی، هنری دارای مخاطب است، حتی اگر خالق اثری مدعی باشد که مخاطبان خاصی را در نظر نداشته و تنها برای دل خود به خلق اثر دست زده است، حداقل یک مخاطب را پذیرفته و آن خود او است. مخاطب جزو مؤلفه‌های هر اثر تولیدی است که نویسنده آگاهانه بر می‌گزیند، یعنی روی سخن‌ش با او است. به همین اعتبار، زبان و بیان خاص، اصطلاحات ویژه، و ساختار مشخصی را برای ارائه کار خود انتخاب می‌کند. مخاطب بیرون از اثر تولید شده نیست، بلکه جزئی از آن است. اما زمانی که اثری تولید و منتشر شد، تبدیل به دارایی اجتماعی می‌شود، که همگان در استفاده از آن آزادند.

مخاطب دایره‌المعارف:

همه دایره‌المعارف‌ها در یک سطح و برای یک کاربرد خاص، تدوین نمی‌شوند و بر حسب این که برای چه کسانی تهیه شوند و از آن چه استفاده‌ای بکنند، سطح و کاربرد آنها تغییر می‌کند. نویسنده مقاله دایره‌المعارف می‌داند که دارای مخاطب خاص خود است. وی باید این مخاطب را به خوبی بشناسد و

آرایی است که از نظر اهل تخصص پذیرفته شده و قبول عام یافته است. صاحبان اندیشه‌ها، ترجیح می‌دهند از طریق ارائه مقاله در نشریه‌ها، سمینارها و جز آن، اندیشه خود را اشاعه دهند و منتظر نمی‌مانند تا مطالبی در حد کتابی پرصفحه برای نشر فراهم شود.

مقاله دایره المعارفی، در مرتبه دیگر و شاید بالاتری قرار دارد زیرا پس از آنکه اندیشه‌ای در قالب مقاله‌ای شکل بگیرد و پس از تحلیل و تفسیرهای فراوان و گستردگرتر شدن آن و مورد تأکید متخصصان مختلف قرار گرفتن، به دایره المعارف راه می‌یابد. بنابراین مقاله دایره المعارفی دیگر، اشاعه اندیشه‌ای نو نیست، بلکه اندیشه‌ها پس از طرح در قالب مقاله و گزارش علمی و پس از گردآمدن به صورت کتاب، دستمایه مقاله‌های دایره المعارفی قرار می‌گیرند. زیرا بر آنها اجماع لازم وجود دارد و صحت مطالب توسط متخصصان و صاحبان اندیشه بارها به تأثید رسیده است.

هر نوع نوشته منضبطی که الگو و هنجارهای مربوط به مقوله خود را رعایت کرده و چارچوب تعریف شده ویژه‌ای را پذیرفته باشد نوشته‌ای علمی است. ویژگی‌های هر نوشته علمی بر حسب اینکه چه هدفی را دربال کند یا برای چه بستری (مقاله‌نامه، مجله، دایره المعارف، و جز آن) تهیه و تدوین شده باشد متفاوت است و این تفاوت هم به دلیل ماهیت آن بسته است و هم به سبب مخاطبی است که از نوشته استفاده می‌کنند یا نگارش برای آنان پیش‌بینی شده است.

مقالات‌های دایره المعارفی با مقاله‌های مجله‌های علمی تفاوت ماهوی دارند. مقاله مجله علمی ممکن است گزارشی باشد از تحقیقی که اصلتاً به صورت میدانی یا آزمایشگاهی انجام شده و حاصل آن در قالب مقاله‌ای تحقیقی برای سنجش و نقادی اهل فن در مجله درج شده است. مقاله دایره المعارفی مبتنی بر اسناد و مدارک و منابعی است که پیشاپیش موجود بوده و مورد جست و جو و بازیابی قرار گرفته است. به همین سبب، مستند بودن در مقاله دایره المعارفی حائز اهمیت فراوان است. هر پاره اطلاعاتی که در مقاله دایره المعارفی درج می‌شود برگرفته از سند و مدرکی است که به گونه‌ای پیش از تدوین آن مقاله، به صورت‌های مختلف - اعم از چاپی، خطی، برونداد رایانه‌ای، و

گام را در مطالعه یا پژوهش در زمینه‌ای یا برای کسب اطلاعات اصلی پایه بر می‌دارند، نوشته می‌شود.

مخاطبان نوع دوم، دایره المعارف تخصصی، متخصصان و دانشجویان و محققان رشته‌های تخصصی هستند، در نتیجه زبان و بیان آنها تخصصی است و کاربرد واژگان در آنها محدودیت ندارد؛ زبان ادبی با همه واژگان رایجش در آن به کار می‌رود. در واقع، مقاله دایره المعارف تخصصی، خطاب به متخصص، یا افرادی که در حوزه‌های تعیین شده دایره المعارف قرار است متخصص شوند، نوشته می‌شود.

غلامحسین مصاحب درباره اهمیت مخاطب چنین می‌نویسد: "از نظر من دایره المعارف به عنوان ام الكتاب و مرجع المراجع آن قدر باید به خواننده و مخاطب کمک کند که راه را برایش باز کند و اطلاعاتی اصیل و عمومی را به وی بدهد که برای دانستن بیشتر بتواند به منابع ذکر شده مراجعه کند".

ممکن است دایره المعارف، نه تنها برای متخصصان و محققان رشته، بلکه برای افرادی که علاقه مندان به آن حوزه به شمار می‌آیند نیز کاربرد داشته باشد. بنابراین مقاله دایره المعارف مسیری میانه در پیش می‌گیرد و در عین سادگی بیان و زیان، مطالب مربوط به آن حوزه را متشر می‌کند. دایره المعارف پزشکی ایران و اسلام نیز یک منبع تخصصی صرف نیست، و شامل عمدۀ مطالب مربوط به تاریخ پزشکی در ایران و اسلام است، علاوه بر متخصصان این حوزه، هر فرد علاقه‌مند به این حوزه می‌تواند از آن استفاده کند.

رسانه‌ای که نوشته علمی در آن قرار می‌گیرد و بستری که قرار است مقاله از طریق آن اشاعه یابد، نقشی مهم در تعیین هویت و رسالت آن نوشته دارد؛ گونه‌های متفاوت این محمل‌ها؛ مانند کتاب، نشریه، مجموعه مقاله، و دایره المعارف یکی از عوامل تعیین کننده شیوه ارائه نوشته و هدف آنهاست. به طور مثال، در رسانه‌ای همچون کتاب، درج مطالبی که هنوز پایه‌های نظری آنها شکل نگرفته و در مقاله‌های علمی و پژوهشی و تحلیلی، از منظرهای متفاوت به آنها پرداخته نشده است، مناسب به نظر نمی‌رسد. زیرا کتاب بستر مناسبی برای سخن نو نیست، بلکه مبتنی بر مبانی و

شده باشد و باید فارغ از ارزشگذاری و جانبداری له یا علیه اندیشه‌ای خاص باشد و بتواند تصویری از اطلاعات موجود در یک زمینه را عرضه کند. هر گاه در آنها گرایش به جهت ویژه‌ای باشد، این گرایش باید از سر جمع اسناد و مدارک حاصل آمده باشد نه از تمایلات ذهنی نویسنده. داوری و تحلیل، تنها براساس برداشت از اطلاعات داده شده و از طرف مخاطب صورت می‌گیرد.

۳. ایجاز: یعنی دایره‌المعارف باید اطلاعاتی اجمالی به خواننده بدهد، حتی دایره‌المعارف‌های تخصصی نیز که معلومات عمومی و تخصصی را خود جای داده‌اند اگر موجز بودن در آنها نادیده گرفته شود سبب بزرگ و حجمی شدن بی‌مورد آنها خواهد شد. همانطور که گفته شد وقتی در حوزه‌ای حجم اطلاعات افزایش یابد و متراکم شود، یافتن اطلاعات مناسب و دقیق آسان نیست و این ضرورت پیش می‌آید که از طریق کتاب‌های مرجع، از جمله دایره‌المعارف‌ها، و به کمک روش‌های فشرده‌سازی اطلاعات، انتقال حداقل اطلاعات با حداقل کلمات و در حداقل زمان... صورت گیرد.

تنظیم طرح مقاله

در تهیه مطلب علمی لازم است طرحی اولیه برای آن در نظر گرفته شود. اقدام به این امر باعث می‌شود، گردآوری مطلب از منابع مختلف، با رعایت سرفصل‌های این طرح صورت بگیرد. از آنجایی که یک مقاله دایره‌المعارفی، بخشی از یک ساختار بزرگ‌تر، یعنی مقاله‌ای از مجموعه مقاله‌های یک دایره‌المعارف است، باید به منظور دستیابی به انسجام لازم در تمام مقاله‌ها، از الگوی واحدی پیروی شود. بنابراین، سرفصل‌های این طرح اولیه، می‌تواند همان الگوی مقاله‌ها باشد.

ساختار مقاله دایره‌المعارفی:

محتوای مقاله دایره‌المعارفی طبق انتظاری که برای آن تعریف می‌شود قابل تعیین و تعریف است. اما اینکه هر مطلب در چه محلی از مقاله قرار گیرد، امری است که به ساختار مقاله مربوط می‌شود و معمولاً تابع سیاستگذاری‌های دست اندکاران آن است که از طریق الگوی پیشنهادی آنان به نویسنده ابلاغ

جز آن موجود بوده است.

دایره‌المعارف‌ها ارائه دهنده اطلاعات پایه در زمینه‌های مختلف موضوعی هستند و نویافته‌هایی که حاصل پژوهش اصیل بوده و قبلًا به محک اهل تبع سنجیده نشده و مورد نقد قرار نگرفته است در دایره‌المعارف‌ها عنوان نمی‌شوند. در دایره‌المعارف‌ها و اصولاً در همه کتاب‌های مرجع، تعبیر و تفسیر و نظر شخصی نباید راه داشته باشد زیرا هیچ کس برای رأی و نظر خاص فردی، به کتاب مرجع رجوع نمی‌کند. کتاب مرجع باید بتواند واقعیت حوزه خود را کاملاً مستند و بی‌طرفانه شناسایی و عرضه کند.

عبدالحسین آذرنگ در باره دکتر مصاحب، می‌نویسد: "دکتر مصاحب نگارش مقاله دایره‌المعارفی را مرحله‌ای بسیار والاتر از مقاله‌ای معمولی می‌دانست. مقاله دایره‌المعارفی احاطه‌ای می‌خواهد که از حد شناخت بسته و محدودی از یک مفهوم فراتر می‌رود و باید بر گستره‌ای فراتر از موضوع آن مقاله تسلط داشت تا بتوان مطلبی صحیح، علمی، و روشنمند در حد و اندازه‌ای مشخص مدون کرد. به زعم مصاحب، کسی که این جسارت را یافته تا مقاله‌ای دایره‌المعارفی بنویسید، لابد این تسلط علمی را نیز در خود سراغ گرفته است که به چنین مهمی دست می‌یازد".

ویژگی‌ها:

۱. توصیفی بودن: الگوی مقاله‌های دایره‌المعارفی توصیف است. نویسنده مقاله دایره‌المعارف، در باره موضوع اظهار نظر نمی‌کند. تنها ممکن است، در مواردی که اختلاف نظر وجود دارد نظرات مختلف را با ترتیب خاصی بیاورد و به ذهنیت نویسنده مقاله بستگی دارد که در مورد کدام یک توضیح بیشتری بیاورد و کدامیک کم تر. به هر حال سبک نگارشی توصیفی یا روایی است و وی در مقام داوری نخواهد بود و اگر خواننده‌ای به مباحث تحلیلی نیاز داشته باشد می‌تواند به منابع و مراجعی که در ذیل آن آمده، مراجعه کند. قطعیت مقاله‌های دایره‌المعارفی نسبت به نوشه‌های دیگر، بیشتر است.

۲. بی‌طرفی: اطلاعات مقاله‌های دایره‌المعارفی باید به گونه‌ای باشد که هر قدر ممکن است از جانبداری در آنها فاصله گرفته

در اختیار خواننده قرار می‌دهد. مدخل ممکن است، موضوع، اثر، یا هر پدیده خاص در حیطه پژوهشی اسلامی باشد.

- معرف: معرف جمله‌ای است معمولاً بدون فعل که در نخستین سطر مقاله ذکر می‌شود و مهم‌ترین و کلی‌ترین آگاهی‌ها را در باره مدخل به خواننده انتقال می‌دهد. منظور از آگاهی‌ها را در باره مدخل به خواننده با مراجعه به مدخل نیازمند آگاهی‌هایی در زمینه خاصی باشد، مجبور به مطالعه کل مقاله نشود. بنابراین، معرف مقاله، به تعبیری، موضوع اصلی ذکر شده در مقاله است.

- متن مقاله: ساختار اصلی مقاله متن مقاله است که آگاهی‌های لازم را براساس ترتیب‌های متعدد که هر یک برخاسته از نوع مقاله است به خواننده منتقل می‌کند.

- منابع: بخش منابع هر مقاله، فهرستی از کتاب‌ها، مقاله‌ها و روی هم رفته "مدارکی" است که مقاله با استفاده و مراجعه به آنها تهیه شده است. علاوه بر آن که آگاهی‌های لازم در باره مدخل از متن مقاله به خواننده منتقل می‌شود، در بخش منابع مقاله، خواننده با مهم‌ترین پژوهش‌های انجام شده در زمینه موضوعات طرح شده در مقاله آشنا می‌شود و با مراجعه به آنها، آگاهی‌های خود را در باره موضوع / مدخل تکمیل می‌کند یا گسترش می‌بخشد. بنابراین پس از متن مقاله، منابع مقاله مهم‌ترین بخش هر مقاله به حساب می‌آید.

همچنین در فصل چهارم شیوه نامه مذکور با عنوان "ساخت مقالات"، الگوی‌های متفاوت مقاله‌های این دایرہ المعارف از قبیل (زنگی نامه‌ها، بیماری‌ها، کتاب‌ها و آثار علمی، مؤسسات و نهادها)، تبیین شده است.

بنابراین:

۱. از الگوی پیشنهادی مربوط به گونه‌های مختلف مقاله‌ها (نظیر شرح حال‌ها، مفاهیم، بیماری‌ها، آثار، و جز آن) پیروی کنید و از این طریق مسیر هماهنگی مطالب دایرہ المعارف را هموار سازید.

۲. مقاله شما باید جامع و مانع باشد، یعنی آنچه را که ماهیت مطلب ایجاب می‌کند بنویسد، در عین آنکه مطالب آن، از استقلال و خود بسنندگی لازم نیز برخوردار باشد.

می‌شود. این سیاستگذاری ممکن است در دایرہ المعارف‌های گوناگون متفاوت باشد. این امر را می‌توان با مقایسه ساختارهای مختلفی که در دایرہ المعارف‌های مشهور جهانی وجود دارد، مشاهده کرد؛ ساختار آنها، تقریباً شبیه معماری‌ها و طراحی‌های در معماری و طراحی سازه‌ها، اصول، کلیات و مبانی مشترک وجود دارد اما امکان ندارد دو معماری یا دو طراحی اصیل، با کاربردهای همسان - نه غیرهمسان - مقاله‌ت عین هم باشد. به طور مثال، ساختمان دو دانشگاه، دو پایانه یا دو فرودگاه عین هم نیست؛ حال آن که خدمات در همه پایانه‌ها و فرودگاه‌های بین المللی یکسان یا همسان است.

نویسنده مقاله دایرہ المعارف نه تنها از سیاست دایرہ المعارف در مورد ساختار مقاله آگاه است بلکه الگوهای متفاوت گونه‌های مختلف مقاله‌ها - نظیر شرح حال‌ها، مفاهیم، اماكن، آثار، و جز آن را می‌شناسد.

جامعیت و ارتباط با سایر مقاله‌ها

همراه با رعایت ساختار، صرف نظر از دامنه موضوعی یا اندازه آن، مقاله دایرہ المعارف باید از جامیعت برخوردار باشد، یعنی آنچه را که ماهیت مطلب ایجاب می‌کند تحت پوشش قرار دهد، و در عین حال از استقلال و خود بسنندگی لازم نیز برخوردار باشد. مقاله، باید به گونه‌ای نوشته شود که در درون مطلب سیر کند نه فقط در باره مطلب باشد. البته باید توجه داشت که این جامیعت و استقلال امری نسبی است و در قیاس با سایر مقالات مرتبط با آن موضوع در دایرہ المعارف سنجیده می‌شود. به عبارت دیگر ممکن است مطلبی به چندین مدخل (عنوان) دایرہ المعارف تقسیم شده باشد و از برآیند مقاله‌های آن مدخل‌ها، جامیعت مورد نظر تأمین شود. در واقع مقاله دایرہ المعارف را زمانی می‌توان با اطمینان نوشت که آگاهی از مطالب پیش‌بینی شده برای سایر مقاله‌های وابسته نیز حاصل شده باشد.

در کتاب شیوه نامه دایرہ المعارف پژوهشی اسلام و ایران، هر مقاله در این دایرہ المعارف از بخش‌های زیر تشکیل می‌شود:

- مدخل: مدخل اسم یا موضوعی است که مقاله در باره آن نوشته شده و توضیحات جامع و مانع را در باره این مدخل

اطلاعات موجود در منابع معتبر می‌پردازد. در واقع نویسنده با استفاده از منابع، به کندو کاو در موضوع می‌پردازد، مطالعه می‌کند، مقایسه می‌کند، مشورت می‌کند، یادداشت بر می‌دارد و فکر می‌کند. او با اشراف کامل بر منابع، قادر است مقاله‌ای قابل درک و منسجم ارائه کند.

برای شناخت و مکان یابی و استفاده از منابع پژوهشی، محققان از منظرهای مختلف منابع را دسته بندی می‌کنند. الف. تقسیم بندی گروهی بر اساس انواع منابعی است که یا خود نقش اطلاعات دهنده دارند (ردیف اول) یا مراجعه کننده را به منابع دیگر ارجاع می‌دهند (ردیف دوم) و یا به گونه‌ای تنظیم شده‌اند که بازیابی آنها آسان است (ردیف سوم):

۱. منابع ردیف اول یا دسته اول، که مستقیم و بلاواسطه جواب مراجعه کننده را می‌دهند. مانند دایره‌المعارف‌ها، فرهنگ‌ها، شرح حال‌ها و منابع جغرافیایی. به طور مثال وقتی به اطلاعاتی در باره‌این سینما نیاز داریم، در صورت مراجعه به دایره‌المعارف فارسی، لغت نامه‌دهخدا، دایره‌المعارف اسلام، دایره‌المعارف تشیع و شرح حال‌ها، اطلاعاتی در چند پاراگراف تا چند صفحه به دست خواهیم آورد.

نمونه‌هایی از منابع ردیف اول برای استفاده در دایره‌المعارف پزشکی اسلام و ایران عبارتند از:

- دایره‌المعارف‌ها:

۱. دایره‌المعارف بزرگ اسلامی (تاکنون ۱۶ جلد)
۲. دانشنامه جهان اسلام (تاکنون ۱۳ جلد)

- فرهنگ‌ها:

۱. لغت نام دهخدا
۲. شرح حال‌ها:

۱. عيون البناء في طبقات الاطباء از ابن ابي اصيعه به فارسی و عربی
۲. وفيات الاعيان و ابناء ابناء الزمان از ابن خلکان

۳. کتاب تاریخ الاطباء از ابن جلجل

۴. کتاب معجم المؤلفین از عمر رضا کحاله

- منابع جغرافیایی:

- معجم البلدان از یاقوت حموی

۲. منابع ردیف دوم یا دسته دوم، که به جای پاسخگویی

۳. در حین حفظ انسجام درونی به انسجام بیرونی مقاله اهمیت دهد: در واقع مقاله دایره‌المعارفی را زمانی می‌توان با اطمینان نوشت که آگاهی از مطالب پیش‌بینی شده برای سایر مقاله‌های وابسته نیز حاصل شده باشد.

همان گونه که موضع هر موجود را در پیوند با اسلاف آن ارزش گذاری می‌کنند، در شجره تولیدات علمی نیز، روابط میان اسلاف و اختلاف از طریق نوع، میزان، و چگونگی ارتباط هر خلف با اسلاف خود قبل از ارزش‌گذاری است. به همین دلیل، ارتباط هر مقاله علمی با آثار پیشین چهاریزه‌ای از هستی شناسی آن مقاله است.

هر استناد ممکن است اثری را به شهادت بگیرد، از طریق آن به نظریات خود مهر تأیید بزند، اثری را مورد نقد قرار دهد، یا جایگاه اثر تولید شده را در شبکه ارتباطات علمی و سایر آثاری که دغدغه‌ای مشابه دارند استوار سازد. میزان استواری هر اثر در شبکه آثار مربوط به یک حوزه، موقول به چگونگی استفاده از یافته‌های پیشین در آن حوزه است: اینکه آیا با وجود استفاده‌های مکرر از آثار پیشین، هویت اثر تولید شده حفظ گردیده یا تنها تجمعی از یافته‌ها در کنار هم جنگی از آنها فراهم آورده است؛ اینکه امانت واقعی در استنادها رعایت شده و فی الواقع به همانی که استفاده شده استناد گردیده یا گره‌های میانی شبکه نادیده گرفته شده است؛ اینکه آیا درک مقاله‌هایی از یافته‌های پیشین صورت گرفته یا بالعکس آرائی به آثار پیشین نسبت داده شده که صحت آن محل تأمل است و این سوء انتصاب ناشی از سوء درک بوده است.

مقاله دایره‌المعارفی، مجموعه‌ای از اطلاعات صحیح گرینش شده از آثار محققان، دانشمندان، و متخصصان مقاله‌های اندیش است که به شکل منظم و ساختارمند ارائه می‌شود. نگارش مقاله‌ها هر چه اصولی تر باشد و منطبق با ساختار و الگوی صحیح صورت گیرد، در هزینه و زمان، صرفه جویی می‌کند. رعایت اصول نگارش صحیح با تکیه بر اطلاعات صحیح و موثق امری مهم است.

در مقاله دایره‌المعارفی نظریه‌های خاص و فردی ارائه نمی‌شود بلکه نویسنده به مطالعه، جست و جو و جمع‌آوری

"گواهی عمدی" (Witting testimony) یا "گواهی غیر عمد" (Unwitting testimony) باشند. برخی منابع تعمداً برای آیندگان تهیه می‌شوند و شامل پیام، اطلاعات یا برداشت‌هایی هستند که تهیه کننده منبع از روی تعمد، قصد انتقال آنها را داشته است. این گونه منابع حاوی گواهی عمدی هستند. منابع دیگری نیز هستند که پیغام‌ها و اطلاعاتی در خود دارند که تولید کننده آنها قصد و نیت انتقال عمدی آنها را نداشته است. این گونه منابع، حاوی گواهی غیر عمد هستند. برخی مورخان معتقدند، منابعی که بدون قصد انتقال به آیندگان تهیه می‌شوند، نسبت به منابع دیگر، ارزش استنادی بیشتری دارند.

استناد به منابع:

اهمیت منابعی که نویسنده مقاله دایرہ المعارفی در تدوین مقاله، جست‌وجو و گردآوری می‌کند در واقع تضمین کننده ساختار بیرونی مقاله است. ساختار بیرونی نوشته ناظر بر رابطه هر نوشته با نوشته‌های پیشین است که از طریق استناد به آثار گذشته، موضع خود را در بافت و شبکه علمی یک رشته یا حوزه علمی مشخص می‌کند و معلوم می‌دارد که در مسیر یک اندیشه علمی، کدام وجه یا جنبه از آن و چه مقدار از بار مسئله را بر دوش دارد. بدیهی است درجه مسئولیت هر نویسنده در تحمل بار اندیشه‌ها و آراء یک حوزه علمی وابسته به نوع نگرش و هدفی است که در پژوهش و نگرش خود اختیار می‌کند. طبعاً سنگینی این مسئولیت که آیا ۱) به ارائه اندیشه‌ای بدبخت بپردازد، ۲) اندیشه‌های موجود را شرح و تفضیل کند، ۳) به نقد و ارزیابی یک فکر بنشیند، ۴) برای تکمیل و رفع کمبودها تلاش کند، ۵) مسئله‌ای پیشین را مورد بازنگری و بازپردازی قرار دهد، یا ۶) یافته‌های کهن را تفکیک کرده تلفیقی نو از آنها پدید آورد، بسیار متفاوت خواهد بود.

نکات مهم:

- وقتی جنبه مطالعات تاریخی مقاله بیشتر است استفاده از نسخه‌های قدیمی‌تر منابع ارجح‌تر خواهد بود. منابع قدیمی‌تر و تاریخی مواد خامی هستند که شواهدی از فعالیت‌های گذشته

مستقیم به سوال، مراجعه کننده را به منابع-نوشتاری و دیداری و شنیداری- در آن موضوع ارجاع می‌دهند. مانند برگه دان کتابخانه، کتابشناسی‌ها، مقاله نامه‌ها، نمایه‌ها، چکیده‌ها.

نمونه‌هایی از منابع ردیف دوم برای استفاده در دایرہ المعارف پژوهشکی اسلام و ایران عبارتند از:

- کتابشناسی‌ها:

- الذریعه الى تصانیف الشیعه از آقا بزرگ تهرانی

۲. کتاب الفهرست از ابن ندیم

۳. کشف الظنون از حاجی خلیفه

۴. منابع ردیف سوم یا دسته سوم: تمام منابع غیر از ردیف اول و دوم مانند تمام کتاب‌ها و نشریات، اطلاعات الکترونیکی، متخصصان و جزء آن، منابع مرجع هستند به شرطی که بتوانیم اطلاعات آنها را بازیابی کنیم.

ب. برخی متخصصان اطلاعات را تقسیم بندی می‌کنند:

۱. اطلاعات ردیف اول یا دسته اول، مواد خام و منابعی هستند که نزدیک ترین ارتباط را از نظر زمان و مکان به موضوع مورد بررسی دارند و در طی همان دوره‌ای به وجود آمده اند که به آن اشاره می‌کنند. در بیشتر موارد، این گونه منابع، اظهارات شاهدان عینی، پیشینه‌های مستندی از مشاهدات نویسنده یا بیان بی واسطه اندیشه‌های وی هستند؛ مانند مقاله‌ها و گزارشی‌هایی که برای نخستین بار تولید شده اند. البته این گونه اطلاعات با احتیاط و تردید از جهت صحت و سقم مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۲. اطلاعات ردیف دوم یا دسته‌ی دوم، مانند وقتی که اطلاعات ردیف اول در قالب کتاب و سایر منابع گردآوری و ارائه می‌شود و در واقع نوعی پختگی و پرورش در اطلاعات ردیف اول صورت می‌گیرد و مطالب به صورت کتاب ارائه می‌شود.

۳. اطلاعات ردیف سوم یا دسته سوم، نوشته‌های مورخان و افراد دیگر در باره گذشته است. تاریخ‌ها، دایرہ المعارف‌ها، مقالات مجلات و متون مقاله‌ی جزء منابع ردیف سوم محسوب می‌شوند.

ج. دسته بندی دیگر، به ماهیت شواهدی مربوط می‌شود که از این منابع استنتاج می‌شوند. از این دیدگاه، منابع می‌توانند حاوی

بررسی اصالت و صحت سند مربوط می‌شود و نقد درونی، مقاله‌تی و اعتبار محتوای سند را مد نظر قرار می‌دهد. گورمن و کلایتون (۱۹۹۷) فرایند نقد منابع تاریخی را در هشت گام خلاصه می‌کنند که هر گام مختص پاسخگویی به یکی از پرسش‌های زیر است:

۱. آیا منبع اصالت دارد و واقعاً همان سندی است که ادعا می‌کند؟
۲. منع از کجا آمده و منشأ آن از کجاست؟
۳. منع در چه زمانی تولید شده و تاریخ آن مربوط به چه زمانی است؟ تاریخ منع چقدر به رخدادهای مورد مطالعه نزدیک است؟ از نظر گاهشماری، رابطه آن باسایر منابع چگونه است؟
۴. نوع منع چیست (نامه خصوصی، گزارش رسمی، سند عمومی وغیره)؟
۵. منع توسط چه کسی تولید شده است؟ تهیه کننده منع چه نگرش‌ها، پیش‌داوری‌ها و علایق پنهانی دارد؟
۶. منع به چه منظوری تهیه شده است و مخاطبان آن چه کسانی هستند؟
۷. نویسنده منع تا چه حد در موقعیتی بوده است که بتواند اطلاعات دست اول در باره موضوع مورد نظر پژوهشگر ارائه دهد؟ نقش شنیده‌ها و شایعات تا چه حد است و معاصران سند چه ادارکی از آن داشته‌اند و سند دقیقاً چه می‌گوید؟

گردآوری اطلاعات از منابع:

پس از گردآوری منابع ارزشمند، معتبر و مرتبط با موضوع، نویسنده به مطالعه منبع می‌پردازد. مناسب ترین شیوه استفاده از منابع، مطالعه فهرست مطالب و بازیابی کلید واژه‌های مرتبط با موضوع از فهرست‌ها (نمایه‌ها)‌ی مختلفی است که عموماً در بخش پایانی منبع وجود دارند و راهنمای مطالب موجود در منبع هستند. پس از آن وی آغاز به یادداشت‌برداری می‌کند.

دو نکته مهم:

- نویسنده هیچگاه به حافظه اش تکیه نمی‌کند. آدمی همیشه در گذر فراموشی است. پس وی ضمن یادداشت‌برداری همواره شماره صفحه و نام و نشان منبع خود را در پایان هر

افراد، سازمان‌ها، جوامع، ملت‌ها و جز آن را شامل می‌شوند. این منابع نه فقط پیشینه‌های نوشتاری، بلکه آثار تاریخی، آثار ادبی و هنری، تاریخ شفاهی و سنت‌های شفاهی، محصولات رسانه‌های ارتباطی و تولیدات فرهنگی متدال (مانند فیلم‌ها، برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی، پوسترها)، و جز آن را در بر می‌گیرند. همچنین با توجه به تحول در فناوری ارتباطات، امروزه اسناد و آرشیوهای الکترونیکی، منابع دیجیتالی و محظیات کتابخانه‌های مجازی نیز در زمرة منابع پژوهشی تاریخی به شمار می‌روند.

۲. پژوهشگری که در زمینه یک موضوع خاص، به بررسی می‌پردازد، از همان ابتدا کار را با منابع ردیف اول شروع نمی‌کند؛ ترتیب متدال این است که در ابتدا کاوشی گسترده در منابع ردیف دوم به عمل می‌آورد و پیش از بررسی منابع ردیف اول، آشنایی کاملی با نوشه‌های مربوط به موضوع پژوهش به دست می‌آورد.

۳. برای رعایت جامعیت منابع و اجتناب از یک سونگری در مطالب مقاله دایره‌المعارفی لازم است پیش از تحریر مقاله جست و جوی جامعی در منابع صورت گیرد و نظر گاههای متفاوت و حتی معارض گردآوری شود. یکی از ضوابط سنجش اهمیت مقاله دایره‌المعارفی انکاس جامع منابع و متونی است که در زمینه موضوع مقاله موجود است. البته این جامعیت کمی نیست بلکه کیفیت منابع گردآمده از لحاظ اعتبار مؤلف، اصالت منابع، انصاف و بی طرفی در برخورد با حقایق در این منابع نیز جزء شرایط ضروری جامعیت است. زیرا فقدان نگرش جامع در منابع مقاله دایره‌المعارفی خود سبب یک سونگری مقاله‌ای خواهد شد که بر مبنای آنها پدید می‌آید. به عبارت دیگر جامعیت منابع دارای درجه کمی و کیفی است و هردو وجه نیز ارزشی برابر دارند.

اصل‌اولاً در انتخاب منابع، ارزیابی و بررسی انتقادی آنها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مطالعه باید مطابق با روش انتقادی دقیقی انجام گیرد که وجه مشخصه پژوهش دقیق است. ارزیابی منابع پژوهش به دو شیوه "نقد بیرونی" (External criticism) و "نقد درونی" (Internal criticism) انجام می‌گیرد. نقد بیرونی به

اندیشیدن، مطالعه و تجربه کردن است. نویسنده می‌داند که این مهارت تنها با شناخت مخاطب، و آگاهی از پرسش‌ها و کنجدکاوی‌های او به دست می‌آید. بنابراین شتاب نمی‌کند. نویسنده تردیدهای گنگی را که ضمن بازخوانی مقاله به ذهنش می‌رسد، کوچک نمی‌شمرد. ممکن است تردیدی ناچیز سبب در هم ریختن کل مقاله‌اش (البته در جهت بهبود) بشود.

بنابراین از تغییرات لازم در مقاله‌اش نمی‌هراسد.

- ویرایش ساختاری؛ بررسی طرح مقاله، مطابق با الگوی داده شده، و چگونگی ارتباط میان بندهای مقاله با یکدیگر است. پایان هر بند معمولاً سرآغاز بند دیگر است و میان مطالب هر بند ارتباط مفهومی وجود دارد. در ویرایش ساختاری به این نکته توجه می‌شود که میزان اطلاعات در بندهای گوناگون باید با یکدیگر متناسب باشند (مقاله‌های نمونه در پیوست کتاب شیوه نامه دایره المعارف پژوهشکی اسلام و ایران، ساختار مقاله را به خوبی نشان می‌دهند و راهنمای مناسبی برای نویسنده هستند).

- ویرایش زبان و بیان؛ کاربرد واژگان و اصطلاح‌های مناسب با بیانی گویا و روشی، بررسی مقاله‌های نکته‌های دستوری زبان و نوشتمن بر اساس شیوه نگارش دایره المعارف است. نویسنده از وجودان متقد خود بهره می‌گیرد تا مقاله را از نظر واژگان، کلمه‌ها، ترکیب‌ها و فنون، هنرهای مختلف کاربردهای مختلف داشته باشد. بنابراین در انتخاب واژگان بسیار دقیق می‌کند. معیار انتخاب واژگان، اعم از فارسی و غیر فارسی، آنهایی است که در میان مردم، در کتاب‌های مقاله‌ی و در میان کسانی که با این واژگان بیشتر سرو کار دارند بیشتر رواج دارند.

پس از تهیه متن اولیه مقاله، نویسنده، مقاله را در کاغذهای مخصوص ارائه داده شده توسط واحد سفارش، پاکنویس می‌کند و یا با در نظر گرفتن اندازه کاغذ، فاصله سطرها، تعداد کلمه در هر سطر، اندازه حاشیه‌های سمت راست، چپ، بالا و پایین صفحه، و نیز محل درج پانویس‌ها مطالب را تایپ می‌کند.

در پاکنویس مقاله:

- شیوه درج متن، با خطی خوش و خوانا بدون شکسته نویسی و قلم خوردگی (در صورت دستنویس بودن) و با

جمله یا هر بند ذکر می‌کند.

- نویسنده ممکن است ضمن گردآوری اطلاعات، در اسم‌ها، تاریخ‌ها، واژه‌ها و ویژگی‌های مطرح شده در منابع گوناگون تناقض پیدا کند و در صحبت مطالب منبع مورد استفاده شک کند. این شک کردن تا پایان کار گردآوری اطلاعات ادامه می‌یابد؛ لازم است نویسنده با مراجعه به منابع گوناگون، به مقاالت ترین اطلاعات دست یابد و همانطور که گفته شد، نویسنده به کندو کاو در موضوع می‌پردازد، مطالعه می‌کند، مقایسه می‌کند، مشورت می‌کند، یادداشت بر می‌دارد و فکر می‌کند.

مجتبی مینوی می‌نویسد: " داشتن منابع، پاسخ به نیمی از پرسش‌های ساختاری است. " یعنی هر سؤالی که داشته باشد اگر منبع و یا منابع را بشناسید، در واقع پاسخ نیمی از سؤال را پیدا کرده‌اید، نیم دیگر آن هم جستجو و فکر و تعمق در آن است.

توجه کنید:

بررسی منابع و به دست آوردن اطلاعات لازم برای تألیف مقاله بر عهده مؤلف است، اما ممکن است واحد منابع دایره المعارف پژوهشکی اسلام و ایران، در موارد خاصی اقدام به تهیه پرونده علمی کند. همچنین برای تشکیل زیر بنای علمی لازم برای تألیف مقاله‌ها، در محل فرهنگستان علوم پژوهشکی جمهوری اسلامی ایران کتابخانه خاصی برای تألیف مقاله‌ها به وجود آمده است و مؤلفان مقالات می‌توانند از آن استفاده کنند.

نویسنده گذشته از نویسنده‌گی، ویراستار کار خود نیز هست. هر نویسنده می‌تواند مقاله‌ی نوشته خود را از نظر موضوع، محتوا، استناد، ساختار، زبان و بیان، و شکل ارائه مطلب ویرایش کند.

- ویرایش موضوعی، محتوایی و استنادی؛ بررسی مقاله‌های اطلاعات، مقاله‌های انتخاب اطلاعات و منطقی بودن شیوه ارائه آن است. نویسنده می‌داند که اعتبار مطالب در کتاب مرجع در مقاله‌های آنهاست. بنابراین یک بار دیگر، مقاله را از نظر مقاله‌های با منابع مقابله می‌کند. در باره عدددها و رقم‌ها، نام‌ها، تاریخ‌ها، فرمول‌های ریاضی و شیمیایی و اصطلاح‌ها شک و تردید می‌کند و برای اطمینان از مقاله‌های آنها چند منبع معتبر را بازبینی می‌کند. کسب توانایی انتخاب اطلاعات مقاله‌های، نیازمند

۲. طول مقاله بسیار اهمیت دارد. برای این دانشنامه فضای اختصاص یافته برای هر مدخل، با در نظر گرفتن فضای لازم برای بخش منابع مقاله، براساس اهمیت، در سه سطح تا دو هزار کلمه (سطح ج) از دو هزار تا چهار کلمه (سطح ب) و بیش از چهار هزار کلمه (سطح الف) تقسیم بندی شده است که در هنگام سفارش مقاله به مؤلف ابلاغ می شود. در صورتی که این تعداد را مناسب نمی دانید حتماً با سفارش دهنده‌گان مقاله در میان بگذارید. یا پس از تدوین مقاله در برگه‌ای جداگانه در خصوص بسط دادن یا کوتاه کردن اطلاعات بنده‌ای مقاله نظر خود را ارائه دهید.

۳. برای تهیه مقاله‌ای جامع و مانع همواره مطالب آمده در شیوه نامه دایره‌المعارف پژوهشکی را پیش چشم داشته باشید؛ به ویژه ساختارهایی که برای مقاله‌های مختلف در این شیوه نامه طراحی شده است به تهیه هرچه مناسب‌تر آنها، کمک خواهد کرد.

۴. به منظور حفظ رعایت روابط درونی دایره‌المعارف، با رجوع به کتاب مدخل نامه دایره‌المعارف پژوهشکی اسلام و ایران از انتشارات فرهنگستان علمی پژوهشکی ایران ارجاعات لازم و مهم را در ارتباط با مدخل سفارش شده خود مورد توجه قرار دهید.

۵. الگوبرداری، دقت نظر و الهام گیری از نمونه مقاله‌های پیوست، بسیار مهم است.

۶. مقاله شما پس از دریافت توسط دست اندک کاران دایره‌المعارف ممکن است رد یا تأیید شود و یا نیازمند بازنگری و تجدید نظر باشد؛ در هر صورت باید دارای سعه صدر باشید، از نقد و تذکر نهارسید و با تلاش و مطالعه بیشتر، مقاله‌تان را بازنویسی کنید.

فوont مناسب و ساده (در صورت تایپ شدن) باشد؛

- در هر خط بیش از ۱۰ کلمه نوشته یا تایپ نشود؛

- در صورت دستنویس بودن، واژه‌ها، اصطلاح‌ها، و نام‌های ناآشنا به خط خوانا نوشته شود و روی آنها اعراب‌گذاری شود؛

- ضبط لاتین نام‌ها و یا اصطلاح‌ها، با حروف بزرگ در پرانتر و در کنار آنها بباید؛

- در صورت دستنویس بودن، زیر نوشته‌هایی که باید با حروف سیاه چاپ شود، یک خط راست و زیر آنها باید با حروف ایرانیک چاپ شود، یک خط موجدار بکشید؛

- لازم است شماره صفحه، نام مدخل، و نام نویسنده را در تمام صفحه‌های مقاله و صفحه‌های پیوست درج کنید؛

- مشخصات منابع مورد استفاده و نیز منابع برای مطالعات بیشتر را با ترتیبی که در بخش شیوه‌های استناد آموزش داده می‌شود، بیاورید؛

- بهتر است از مقاله، نسخه اضافی تهیه کنید تا هم در صورت گم شدن نسخه اصلی، نسخه دیگری از آن را داشته باشید و هم تغییرات به وجود آمده در مقاله را متوجه شوید؛ و

- محل دقیق تصاویر، نقشه، جدول و ... را به طور دقیق در متن مشخص کنید.

استفاده از الگوهای مناسب زبانی، به کاربردن روش‌های صحیح استناد و ارجاع، و نگارش منابع پایانی مقاله به شیوه‌ی مناسب و مقاله‌ت، جملگی باعث خواهد شد تا علاوه بر آن که در نهایت مقاله مناسب و مطابق با روش‌های دقیق دانشنامه نگاری تهیه گردد، نیرو و زمان و در نتیجه هزینه کم‌تری نیز در این راه صرف شود.

بایدها و نبایدها:

۱. در استفاده از منابع تسلط زبانی شما بسیار اهمیت دارد بنابراین از منابعی استفاده کنید که به زبان آنها تسلط دارید.

منابع

۱. آذرنگ، عبدالحسین . در قلمرو نشر و ویرایش و دایره‌المعارف نگاری. تهران: ققنوس، ۱۳۸۲.
۲. حری، عباس. آیین نگارش علمی. تهران: هیأت امنای کتابخانه‌های عمومی کشور، دیپرخانه، ۱۳۸۰؛ چاپ سوم با تجدید نظر، ۱۳۸۱.
۳. حری، عباس. "تحلیل اطلاع شناختی روشی نو در پژوهش‌های کیفی". اطلاع شناسی. س دوم، ش ۳ و ۴ (بهار و تابستان ۱۳۸۴): ۵-۲۰.

۴. حریری، نجلا. اصول و روش های پژوهش کیفی. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات، ۱۳۸۵.
۵. زندگینامه و خدمات علمی و فرهنگی دکتر غلامحسین مصاحب. ویرایش امید قنبری. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۸.
۶. "دایره المعارف نگاری در ایران: در گفتگو با پروفسور امین سرویراستار علمی دایره المعارف ایران". امیر حسین شرافت. کتاب ماه(کلیات): ش ۷۳-۷۴. آذر و دی ۱۳۸۲. ص ۲۴-۳۳.
۷. عباس پور، هومن. شیوه نامه دایره المعارف پژوهشی اسلام و ایران. تهران: فرهنگستان علوم پژوهشی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۳.
۸. مرادی، نورالله. مرجع شناسی: شناخت خدمات و کتاب‌های مرجع. تهران: فرهنگ معاصر، ۱۳۷۲.
۹. میرهادی(خمارلو)، توران. راهنمای نگارش فرهنگنامه کودکان و نوجوانان: بر اساس راهنمای نویسنده و ویراستار/تألیف ایرج جهانشاهی و صد و یک نکته در زمینه نوشتمن مقاله برای فرهنگنامه کودکان و نوجوانان/ نگارش محمد هدایی. تهران: شورای کتاب کودک، ۱۳۸۵.
۱۰. محقق، مهدی. "دایره المعارف تشیع؛ مکمل دایره المعارف های اسلامی. گفتگو با مهدی محقق. کتاب ماه (کلیات)، ش ۳۹ و ۴۰.
۱۱. پاشایی زاده، حسین. "تاریخچه مختصر دایره المعارف ها و نگاهی به نسخه الکترونیکی دایره المعارف بریتانیکا". کتاب ماه (کلیات)، ش ۶۲(بهمن ۱۳۸۱): ۱۲-۱۹.